

druhej svetovej vojne, Norimberský vojnový tribunál v roku 1946 potvrdil, že zákaz použitia sily v medzinárodných vzťahoch sa stal súčasťou medzinárodného práva už pred vypuknutím druhej svetovej vojny. Zásadnú odpoveď na otázku, či v medzinárodnom práve bude naďalej dovolené používať ozbrojenú silu, a ak áno, v ktorých prípadoch a za akých podmienok, priniesli až trpké skúsenosti medzinárodného spoločenstva z druhej svetovej vojny a vývoj zbraní hromadného ničenia. Dokumentom, ktorý dal na túto otázku jasnú odpoveď, sa stala *Charta Organizácie Spojených národov* (čl. 2 ods. 4).

Zohľadňujúc prínos Viedenského kongresu z roku 1815 vo vývoji medzinárodného diplomatického práva a právneho režimu medzinárodných riek, ďalšou oblasťou, v ktorej sa prejavil záujem medzinárodného spoločenstva na všeobecnej právnej úprave, sa stala humanizácia ozbrojených konfliktov a právna úprava jej pravidiel. Medzi prvé dokumenty takejto povahy možno zaradiť *Deklaráciu o vojnovom námornom práve z roku 1856*, ktorá predstavuje prvý pokus o kodifikáciu vojenského námorného práva. Napriek tomu, že bola prijatá na Parížskom mierovom kongrese v roku 1856, uznalo ju aj Turecko a postupne bola prijatá aj ďalšími mimoeurópskymi štátmi (Mexikom v roku 1909 a USA jej obsah akceptovali v obyčajovej podobe). V roku 1864 bol prijatý *Dohovor o zlepšení osudu ranených a chorých v poľných armádach* a rozhodujúcu úlohu v právnej úprave a humanizácii ozbrojených konfliktov na prelome 19. a 20. storočia zohrali Haagske mierové konferencie v rokoch 1899 a 1907. Vývoj v tejto oblasti pokračoval aj v prvej polovici 20. storočia, o čom svedčí *Ženevský dohovor o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami*² z roku 1929 a *Ženevský protokol o zákaze používať vo vojne dusivé otravné alebo podobné bakteriologické plyny a prostriedky* z roku 1925.³ Vývoj v prvej polovici 20. storočia bol v tejto oblasti zavŕšený štyrmi Ženevskými dohovormi o ochrane obetí vojny z roku 1949⁴ a pokračoval aj v jeho druhej polovici.

² Úmluva týkajúca sa nakladání s válečnými zajatci ze dne 27. července 1929 (uverejnená pod č. 22/1938 Sbírky zákonů a nařízení státu československého). Revidované znenie: vyhláška ministra zahraničných vecí č. 65/1954 Zb. o Ženevských dohovoroch zo dňa 12. augusta 1949 na ochranu obetí vojny.

³ Protokol o zákazu užívati dusivých, otravných nebo podobných plynů a prostředků bakteriologických, podepsaný v Ženevě 17. června 1925 (uverejnený pod č. 173/1938 Sbírky zákonů a nařízení státu československého).

⁴ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 65/1954 Zb. o Ženevských dohovoroch zo dňa 12. augusta 1949 na ochranu obetí vojny.

Ďalšou oblasťou spoločného záujmu medzinárodného spoločenstva sa stalo mierové riešenie medzinárodných sporov. Hoci každé z predošlých období prinieslo vlastné prostriedky ich riešenia, mali iba lokálnu použiteľnosť, pretože slúžili potrebám regionálnych centier medzinárodného práva. Preto až v období vznikajúceho všeobecného medzinárodného práva vznikla potreba vybudovať všeobecný systém pokojného riešenia sporov, ktorý by bol k dispozícii členom medzinárodného spoločenstva. K jeho vzniku prispela prax medzinárodných arbitráží, ktorá sa od 18. storočia pod vplyvom USA a Veľkej Británie postupne začína rozširovať. Jej tradičnými predmetmi boli územné spory vznikajúce v dôsledku odtrhnutia anglických a španielskych kolónií od materských krajín (riešenie hraníc a územných nárokov) a tiež majetkové (peňažné) nároky na náhradu škôd spôsobených štátmi cudzím štátnym príslušníkom. Z prvej oblasti možno spomenúť územný spor medzi USA a Veľkou Britániou na základe tzv. *Jayovej zmluvy z roku 1783*, a z druhej oblasti rozhodcovský nález medzi tými istými štátmi v známom prípade *Alabama* z roku 1872. V dôsledku úspešnosti takéhoto spôsobu riešenia sporov medzi štátmi sa medzinárodná arbitráž začína rozširovať do Európy a Južnej Ameriky (takmer celé hranice Brazílie boli určené arbitrážnymi nálezmi), takže v priebehu 19. storočia medzinárodné arbitrážne orgány v rôznych sporoch prijali takmer 200 arbitrážnych náleзов. Ich spoločnou črtou bolo, že išlo o jednorazové (*ad hoc*) orgány vytvorené na potreby riešenia konkrétneho sporu. Vzhľadom na ich užitočnosť sa na prvej Haagskej mierovej konferencii v roku 1899 rozhodlo o ich medzinárodnej inštitucionalizácii. V dôsledku toho sa stali trvalou súčasťou medzinárodného systému pokojného riešenia sporov.

1.4 MEDZINÁRODNÉ PRÁVO OD ROKU 1945 PO SÚČASNOSŤ

Po druhej svetovej vojne sa hlavným cieľom medzinárodného spoločenstva stalo udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti a vytvorenie účinných prostriedkov na jeho ochranu vzhľadom na skúsenosti s dvoma vojnovými konfliktmi, ktoré zasiahli celý svet, ako aj na negatívne účinky prvých zbraní hromadného ničenia. Preambula Charty OSN jednoznačne vyjadrila odhodlanie ľudu Spojených národov „*uchrániť budúce pokolenia pred metlou vojny, ktorá dvakrát v priebehu nášho života priniesla ľudstvu nevysloviteľné strasti*“. K dosiahnutiu tohto cieľa malo prispieť aj medzinárodné právo zakotvením

všeobecného zákazu hrozby silou a použitia sily (čl. 2 ods. 4 Charty OSN) s povolenými výnimkami práva na individuálnu a kolektívnu sebaobranu (čl. 51 Charty OSN) a kolektívnych sankcií Bezpečnostnej rady OSN s použitím ozbrojenej sily (čl. 42 Charty OSN). Hlavná zodpovednosť za udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti prešla zo štátov na Bezpečnostnú radu OSN s kľúčovou úlohou jej piatich stálych členov. Tento systém bol však neustále konfrontovaný s povojnovou realitou studenej vojny, čo malo za následok jeho znefunkčnenie a oživenie aliančného systému zabezpečovania medzinárodného mieru a bezpečnosti. Predpoklady na zvýšenie úspešnosti systému kolektívnej bezpečnosti Organizácie Spojených národov sa naplnili až začiatkom 90. rokov minulého storočia, keď zaniká bipolárny a ideologicky rozdelený svet, v dôsledku čoho sa vytvára (vôbec prvýkrát) väčší priestor na účinné pôsobenie systému kolektívneho donútenia Organizácie Spojených národov. Štatistiky však potvrdzujú, že od skončenia druhej svetovej vojny bolo ľudstvo konfrontované s nie menej ako 285 vojnovými konfliktmi rôzneho rozsahu a intenzity, a to tak „tradičných“ medzištátnych, ako aj vnútroštátnych, ktoré boli „internacionalizované“ v dôsledku zapojenia cudzích vojenských pravidelných a nepravidelných ozbrojených síl vrátane rôznych teroristických skupín, a napokon aj čisto vnútroštátnych. Ich geografický rozsah zahŕňa napríklad Sýriu, Irak, Afganistan, Pakistan, Ukrajinu, Myanmar, Somálsko, Mali, Rwandu, Sudán, Mali, Kolumbiu a iné. Zatiaľ čo hlavnú príčinu ozbrojených konfliktov predstavoval v 20. storočí hlavne fašizmus, dôvodom povojnových konfliktov sa stávajú predovšetkým nacionalizmus, náboženský fanatizmus a terorizmus.

Po druhej svetovej vojne sa búrlivo rozvíja proces vzniku nových štátov ako výsledok uplatňovania práva národov na sebaurčenie, predovšetkým národmi Ázie a Afriky. Rezolúcie Valného zhromaždenia OSN č. 1514 a č. 1515 z roku 1960 priznávajú toto právo národom žijúcim pod rôznymi formami cudzej nadvlády a okupácie a Pakty OSN o ľudských právach z roku 1966 toto právo potvrdzujú pre všetky národy. V dôsledku toho na medzinárodnej scéne začínajú dominovať krajiny tzv. tretieho sveta, ktoré sú etnicky a kultúrne veľmi rôznorodé, politicky nie veľmi stabilné a ekonomicky značne zaostané. Ich väčšinové postavenie na medzinárodnej scéne a v medzinárodných organizáciách nastoliло otázku ďalšieho osudu platného medzinárodného práva, ktoré tieto štáty nevtvorili, na jeho vzniku sa ani inak nepodieľali a ktoré ich nepovažovalo za svoje plnoprávne subjekty. Spätný pohľad ukazuje, že prístup krajín tretieho sveta k platnému medzinárodnému právu možno rozdeliť na tri oblasti. Prvá zahŕňa

mnohostranné zmluvy, ktorých stranami boli „materské mocnosti“ novovzniknutých štátov a ktoré boli v platnosti v okamihu nadobudnutia ich nezávislosti. Ich ďalší osud krajiny tretieho sveta riešili sukcesiou do medzinárodných dohovorov podľa pravidiel obsiahnutých vo *Viedenskom dohovore o sukcesii štátov vo vzťahu k zmluvám*⁵ z roku 1978. Aj pre tieto dohovory platí všeobecné pravidlo uvedené v čl. 16 Viedenského dohovoru o sukcesii štátov vo vzťahu k zmluvám, podľa ktorého: „Nový nezávislý štát nie je povinný zachovávať platnosť žiadnej zmluvy ani stať sa stranou nejakej zmluvy iba z toho dôvodu, že k dátumu sukcesie štátov zmluva platila vo vzťahu k územiu, na ktoré sa vzťahuje sukcesia štátov.“

Druhá oblasť zahŕňa všeobecne záväzné pravidlá medzinárodného práva vytvorené medzinárodným spoločenstvom v období vývoja tradičného a všeobecného medzinárodného práva. Na zachovávaní prevažnej väčšiny z nich mali krajiny tretieho sveta záujem, pretože upravovali „normálne“ fungovanie medzinárodného spoločenstva v rozličných oblastiach, pričom ich užitočnosť a výhodnosť pre všetky štáty bez rozdielu bola mnohokrát preverená praxou štátov. Ako príklady možno uviesť diplomatické a konzulárne právo, pokojné riešenie medzinárodných sporov, zákaz hrozby silou a použitia sily, pravidlá medzinárodného práva ozbrojených konfliktov, nezasahovanie do vnútorných záležitostí štátov a pod.

Tretiu oblasť zahŕňajú pravidlá medzinárodného práva upravujúce hospodárske a ekonomické styky, ktoré boli pre krajiny tretieho sveta nevýhodné, pretože odzrkadľovali ich nerovnoprávne postavenie vo vzťahu k bývalým materským štátom. Tento pre ne nevýhodný ekonomický poriadok sa nezmenil ani po získaní ich nezávislosti, a preto sa v priebehu 70. a 80. rokov 20. storočia usilovali o jeho radikálnu prestavbu a vytvorenie nového medzinárodného hospodárskeho poriadku. Jeho cieľom malo byť urýchlenie hospodárskeho rastu so zámerom preklenúť hospodárske rozdiely medzi nimi a vyspelými krajinami a prijať všeobecne použiteľné normy rozvoja medzinárodných hospodárskych vzťahov na spravodlivom a rovnoprávnom základe. V tejto súvislosti rozvojové krajiny zdôrazňovali svoje právo na plnú a trvalú zvrchovanosť nad prírodnými zdrojmi, právo na znárodnenie cudzieho majetku, prípadne jeho vyvlastnenie za primeranú náhradu, právo rovnoprávnej účasti na rozhodovaní o riešení svetových hospodárskych, finančných a menových problémov, ako aj záväzok

⁵ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 33/2001 Z. z. o uzavretí Viedenského dohovoru o sukcesii štátov vo vzťahu k zmluvám.

štátov medzinárodného spoločenstva nepoužívať hospodárske, politické alebo iné opatrenia s cieľom prinútiť iný štát, aby mu podriadil výkon svojich zvrchovaných práv. V ucelenej podobe je komplex týchto práv obsiahnutý v *Charte hospodárskych práv a povinností štátov z 12. decembra 1974* (rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 3281/1974).

Novou realitou sa po druhej svetovej vojne stal vznik sústavy ľudovodemokratických a neskôr socialistických štátov, v rámci ktorej zohrával vedúcu úlohu Zväz sovietskych socialistických republík. Ich prístup k všeobecnému medzinárodnému právu bol v druhej zo spomenutých oblastí v zásade rovnaký ako v rozvojových krajinách a prejavoval sa v podpore a ďalšej stabilizácii všeobecne záväzných pravidiel, pričom vo viacerých oblastiach prispel aj k ich ďalšiemu rozvoju (kogentné pravidlá medzinárodného práva, diplomatické právo, kozmické právo, právo životného prostredia). Aj socialistické štáty však viaceré inštitúty všeobecného medzinárodného práva z ideologických dôvodov odmietali alebo vo svojej zahraničnej politike relativizovali (medzinárodná ochrana ľudských práv, obligatórna jurisdikcia medzinárodných súdnych orgánov, plná náhrada za vyvlastnený alebo znárodnený majetok cudzích osôb a pod.). Na rozdiel od rozvojových krajín si socialistické štáty vytvorili vlastný regionálny systém pravidiel medzinárodného práva známy ako socialistické medzinárodné právo, ktorého podstatu tvorili zásady socialistického internacionalizmu. Podľa neho bolo treba chápať ohrozenie socializmu v niektorom zo štátov „sovietskeho bloku“ ako dôvod na poskytnutie medzinárodnej „bratskej pomoci“ aj prostredníctvom ozbrojených síl (Maďarsko v roku 1956, ČSSR v roku 1968). Tento systém pravidiel zanikol so zánikom socializmu a socialistických štátov.

Takto štruktúrovaný systém medzinárodného spoločenstva zahŕňajúci socialistické štáty, kapitalistické štáty a krajiny tretieho sveta sa v priebehu 90. rokov 20. storočia v dôsledku zániku socialistických štátov rozpadol. Na ich miesto nastúpili nové subjekty medzinárodného práva s demokratickými systémami, pre ktoré je všeobecné medzinárodné právo akceptovateľné bez ideologických výhrad či odmietaní. Stráca sa tiež úzke ideologické, vojenské a hospodárske prepojenie typické pre vzťahy bývalých socialistických štátov so skupinou „spriatelenejších“ rozvojových krajín, v dôsledku čoho ich správanie na medzinárodnej scéne a v medzinárodných organizáciách stráca ideologický aspekt a stáva sa pragmatickejšim. V dôsledku udalostí na prelome 80. a 90. rokov 20. storočia dochádza k rozpadu Zväzu sovietskych socialistických republík a výrazne sa

zoslabuje ekonomické a vojenské postavenie Ruskej federácie ako jeho nástupníckeho štátu.

Napriek tomu, že v dôsledku medzinárodného vývoja sa po druhej svetovej vojne výrazne mení politická mapa sveta a dochádza aj k mocenským zmenám, prevažná väčšina nových a „staronových“ hráčov na medzinárodnej scéne sa zhoduje v potrebe rešpektovania a ďalšieho rozvoja pravidiel všeobecného medzinárodného práva. V povojnovom období sa zvyšuje počet noriem medzinárodného práva odzrkadľujúcich záujmy celého medzinárodného spoločenstva a tento proces v priebehu 60. rokov 20. storočia vyústil do potvrdenia kategórie kogentných pravidiel chrániacich najdôležitejšie záujmy medzinárodného spoločenstva ako celku. Prehľbuje sa snaha urobiť poriadok, sprehľadniť a dať ucelebnú písomnú podobu pravidlám medzinárodného práva v oblastiach spoločného záujmu medzinárodného spoločenstva prostredníctvom ich kodifikácie, ktorá sa po druhej svetovej vojne stáva trvalou a inštitucionálnou súčasťou medzinárodného právneho poriadku (Komisia pre medzinárodné právo pri Valnom zhromaždení OSN, Komisia pre právo medzinárodného obchodu). K čiastočnej „dovojnovej“ kodifikácii medzinárodného práva ozbrojených konfliktov a pokojného riešenia medzinárodných sporov pristupuje povojnová kodifikácia celých odvetví medzinárodného práva, akými sú medzinárodné morské právo, medzinárodné diplomatické a konzulárne právo, medzinárodné zmluvné právo, medzinárodné kozmické právo, medzinárodné letecké právo a pod. Medzinárodné spoločenstvo je v oblastiach spoločného záujmu naďalej „spevňované“ čoraz hustejšou sieťou medzinárodných vládnych a nevládnych organizácií, medzinárodných kongresov a konferencií v dôsledku potreby spoločne čeliť globálnym problémom pri ochrane životného prostredia, ozónovej vrstvy, využívania atómovej energie a kozmického priestoru, ale aj medzinárodného terorizmu, obchodu s narkotikami a pod.

V dôsledku toho je medzinárodné právo v súčasnom období obsahovo rozvinutejšie a bohatšie a predmetom jeho úpravy sa stávajú nové a predtým nepoznané oblasti vzťahov (ochrana životného prostredia, právna úprava využívania atómovej energie, kozmické právo a pod.). Napriek tomu, že štáty naďalej zostávajú základnými subjektmi medzinárodného práva, postupne sa zmenšuje a aj relativizuje okruh vecí patriacich do ich výlučnej vnútroštátnej jurisdikcie. Na prelome 20. a 21. storočia sa zásadne mení tradičný pojem „suverenita štátov“ a jej vnútorný obsah, pretože potreby spoločného záujmu

čoraz častejšie vyžadujú, aby sa štáty vzdávali jej jednotlivých súčastí na zabezpečenie spoločného úžitku, prípadne na účely rešpektovania základných práv a slobôd. Významný rozmer dosahuje tento proces v rámci medzinárodných ekonomických zoskupení štátov (Európska únia), prípadne ďalších regionálnych organizácií. Začiatok 21. storočia priniesol aj významnú výzvu týkajúcu sa potreby koordinovaného postupu medzinárodného spoločenstva pri ochrane medzinárodného mieru a bezpečnosti. Jeho výrazným ohrozením sa stal medzinárodný terorizmus, ktorý prekročil hranice jednotlivých štátov (Iraku, Sýrie, Líbye) a predstavuje významný destabilizačný faktor nielen ich vnútornej stability, ale aj celých regiónov. Okrem potreby jeho eliminovania s použitím kolektívnych ozbrojených akcií medzinárodného spoločenstva vzniká nutnosť riešiť ťažkú situáciu tisícov utečencov, ktorí z ohrozených oblastí utekajú a predstavujú migračnú vlnu zasahujúcu predovšetkým európsky kontinent.

Globálny rozmer v tomto období nadobúda znečisťovanie životného prostredia, ktoré sa prejavuje zmenou klímy prostredníctvom globálneho otepľovania. *Parížsky dohovor o zmene klímy z roku 2015* potvrdzuje, že tento proces sa už týka celého ľudstva a negatívne zasahuje do oblasti ľudských práv, práva na zdravie, pričom osobitne postihuje domorodé spoločenstvá, miestne komunity, migrantov, deti, ako aj iné zraniteľné zoskupenia. Základným cieľom Parížskeho dohovoru je zníženie priemernej globálnej teploty o dva stupne, v dôsledku čoho by sa mohlo výrazne znížiť riziko a negatívny dosah klimatickej zmeny.

Literatúra

BEŇA, J. Poznámky k vzniku mezinárodního práva. In *Právní obzor*. 2001, č. 5, s. 439 – 442. ISSN 0032-6984.

DAVID, V. *Historie mezinárodního práva a jeho vědy. (Prameny a nové proudy právní vědy, zv. 8)*. Brno : Aleko, 1991, 90 s. ISBN 80-85341-20-4.

KALENSKÝ, P. Vývoj a proměny základních názorů Hugo Grotia. In *Studie z mezinárodního práva. Svazek 20*. Praha : Academia, 1986, s. 5 – 32.

KRNO, D. M. *Mezinárodní právo – jeho vznik a vývoj*. Bratislava : Vydavatelstvo politickej literatúry, 1964, 118 s.

OUTRATA, V. Pokus o systém kolektivní bezpečnosti v 15. století. In *Časopis pro mezinárodní právo*. 1964, č. 2, s. 93 – 111. ISSN 0008-736X.

PAUL, V. Počátky rozvoje institutu mezinárodního práva. In *Studie z mezinárodního práva. Svazek 17*. Praha : Academia, 1983, s. 251 – 281.

PAUL, V. *Nejstarší památky mezinárodního práva*. Praha : Academia, 1996, 308 s. ISBN 80-200-0308-8.

SÝKORA, J. Mezinárodní právo ve starém Řecku. In *Právník*. 1994, č. 8, s. 751 – 772. ISSN 0231-6625.

ŠTURMA, P. Mezinárodní právo na prahu 21. století (dosažený stav, neúspěchy a perspektivy). In *Acta Universitatis Carolinae*. 1998, č. 3 – 4, s. 9 – 38. ISSN 0323-0619.

ZIMMERMANN, M. A. *Historický vývoj mezinárodního práva v XIX. a XX. století*. Praha : vlastním nákladem, 1929, 222 s.

2. KAPITOLA

POJEM, PREDMET A OSOBITOSTI MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

„Medzinárodné právo, tiež známe ako medzinárodné právo a právo národov, je súbor pravidiel, noriem a štandardov, ktoré sa všeobecne uznávajú ako záväzné medzi národmi. Stanovuje normatívne usmernenia a spoločný koncepčný rámec pre štáty v celom rade oblastí vrátane vojny, diplomacie, obchodu a ľudských práv. Cieľom medzinárodného práva je podporovať prax stabilných, konzistentných a organizovaných medzinárodných vzťahov.“⁶

2.1 POJEM „MEDZINÁRODNÉ PRÁVO VEREJNÉ“

Ako sme už uviedli, v priebehu historického vývoja vznikali, rozvíjali sa a zanikli rôzne štátne útvary, pričom nevyhnutnosť regulovania vzťahov, ktoré sa v nich formovali, viedla k vzniku ich právnych poriadkov. Tieto v niektorých štátoch (Rímskej ríši, gréckych štátoch) a v určitých obdobiach dosahovali vysoký stupeň obsahovej a formálnej dokonalosti a niektoré z nich sa neskoršie stali základom vzniku novších a modernejších právnych úprav. Existencii takýchto štátov však nezodpovedala neobmedzená voľnosť v ich „vonkajších“ vzťahoch, keďže v oblastiach zhodných záujmov sa ich vzťahy stávali predmetom regulovanej úpravy prostredníctvom osobitných právnych aktov, vo forme medzinárodných zmlúv a medzinárodných obyčajov. Právom, ktoré upravovalo takéto vzťahy, sa tak stávalo právo medzinárodné, pretože špecifiká jeho subjektov a ich vzťahov vylučovali, aby sa na ich úpravu používalo vnútroštátne právo konkrétneho štátu. Aj keď existencia štátov postupne viedla k vzniku pravidiel medzinárodného práva, je skutočnosťou, že ich obsah a rozsah, ako aj vplyv na medzinárodné pomery v priebehu historického vývoja kolísal a len postupne sa vyvíjal od noriem a pravidiel viac či menej partikulárneho (lokálneho) charakteru s úzkym obsahovým zameraním k právu obsahovo bohatšiemu, o ktorého existencii sa začína hovoriť od začiatku 20. storočia v súvislosti so vznikom medzinárodného spoločenstva štátov (*societas maxima*). Z pohľadu štátov predstavovala jedno z rozhodných kritérií tvorby nových pravidiel medzinárodného práva súladnosť alebo podobnosť ich zahraničných politik a cieľov na

⁶ International Law: Historical Development. [online] [cit. 9. 9. 2021]. Dostupné na: <<https://www.britannica.com/topic/international-law/Historical-development>>.

otázky spôsobilé stať sa predmetom medzinárodnoprávnej úpravy. V prípade, že postoje štátov v konkrétnej otázke ich vzájomných vzťahov alebo medzinárodného spoločenstva boli podobné, uľahčovali proces vzniku medzinárodnoprávnej úpravy a, naopak, rozdielnosť zahraničných politik štátov spôsobená ideologickými alebo inými dôvodmi tento proces sťažovala či dokonca vylučovala. Obsahové premeny medzinárodného práva boli tiež sprevádzané vývojom jeho jednotlivých prameňov od nepísaných a lokálnych k písaným a všeobecnejším (univerzálnym).

Súbežná existencia vnútroštátneho a medzinárodného práva viedla k potrebe definovania ich vzájomných vzťahov. Keďže medzinárodné právo nikdy nepredstavovalo natoľko obsahovo bohatý a procesne a formálne prepracovaný systém ako vnútroštátne právne poriadky, vo vzťahu k medzinárodnému právu slúžili ako určitý „inšpiračný zdroj“ tvorby nových pravidiel medzinárodného práva (vnútroštátne právo ako pomocný prameň medzinárodného práva), a tiež pre konanie pred Medzinárodným súdnym dvorom ako všeobecné právne zásady uznávané civilizovanými národmi podľa čl. 38 písm. c) Štatútu Medzinárodného súdneho dvora. Vzhľadom na neochotu štátov vymedziť vzťah vnútroštátnych právnych poriadkov k medzinárodnému právu prostredníctvom osobitnej normy medzinárodného práva existuje v tejto oblasti rôznorodá prax štátov. Je však skutočnosťou presvedčenie štátov, že dôvodom na nerešpektovanie záväzkov z medzinárodného práva nemôže byť odvolanie na obsahovo odlišnú vnútroštátnu úpravu, čo *de facto* potvrdzuje prioritu medzinárodného práva vo vzťahu k vnútroštátnemu právu.

Na prelome 19. a 20. storočia sa vo vede medzinárodného práva začala významná diskusia o existencii a prípadnom obsahu pravidiel, ktoré neodrážajú partikulárny záujem dvoch, prípadne viacerých štátov, ale celého medzinárodného spoločenstva. Tieto pravidlá sa začali označovať ako kogentné, resp. imperatívne pravidlá medzinárodného práva (*ius cogens*) a ich prítomnosť v medzinárodnom práve potvrdil *Viedenský dohovor o zmluvnom práve z roku 1969*,⁷ v súlade s ktorým „*imperatívnu normou všeobecného medzinárodného práva je norma prijatá a uznaná medzinárodným spoločenstvom štátov ako celkom za normu, od ktorej nie je dovolené odchýliť sa a ktorá sa môže zmeniť iba novou normou medzinárodného práva rovnakej povahy*“ (čl. 53). Tieto pravidlá

⁷ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 15/1988 Zb. o Viedenskom dohovore o zmluvnom práve.

(ktorých počet a obsah nie je dodnes jednoznačným spôsobom definovaný) pôsobia v medzinárodnom práve trvalo ako pravidlá najvyššej právnej sily a vzťahujú sa aj na ktorýkoľvek z novovzniknutých subjektov medzinárodného práva bez potreby vyjadrenia jeho súhlasu. Vzhľadom na to, že odrážajú potreby a spoločný záujem medzinárodného spoločenstva štátov ako celku, možno ich považovať za „fundament“ platného medzinárodnoprávného poriadku, pretože udržiavajú systém medzinárodného práva „pohromade“, umožňujú jednotný výklad jeho noriem a zapríčiňujú absolútnu neplatnosť pravidiel, ktoré sa s nimi ocitli v nesúlade. Osobitná naliehavosť, ktorú medzinárodné spoločenstvo štátov prikladá potrebe ich dodržiavania, sa prejavuje v spôsobe ich vynučovania prostredníctvom kolektívnych sankcií medzinárodného spoločenstva.

Historická skúsenosť potvrdzuje, že záujem štátov na rešpektovaní pravidiel medzinárodného právneho poriadku nikdy nepramenil len z prospechu, ktorý im vznikal zo zachovania konkrétneho pravidla medzinárodného práva v konkrétnom vzťahu s konkrétnym štátom, ale tiež zo všeobecného prospechu, ktorý prinášalo rešpektovanie medzinárodného právneho poriadku ako celku. Tento trend „medzinárodnej zákonnosti“ sa posilnil v období, v ktorom by nerešpektovanie konkrétnych pravidiel medzinárodného práva mohlo spôsobiť nielen neporiadok a chaos v medzinárodných vzťahoch, ale aj ohrozovať samotnú existenciu a prežitie ľudstva. Ako príklad možno uviesť nevyhnutnosť rešpektovať záväzky v oblasti zákazov a nešírenia zbraní hromadného ničenia, zákazu ich skúšok, zákazu vývoja alebo výroby, alebo nepoužívania takýchto zbraní, záväzky štátov, ktorými sa má vylúčiť dlhodobé a masové znečistenie životného prostredia a pod. Vzrastajúce uznanie významu medzinárodného práva a usporiadania jeho pravidiel do prehľadného a verejne prístupného systému viedli štáty medzinárodného spoločenstva ku kodifikácii jeho jednotlivých odvetví, ktorej proces sa v medzinárodnom spoločenstve začal v poslednej štvrtine 19. storočia a v rôznom rozsahu a intenzite pokračuje dodnes.

Dodnes neexistuje žiadne pravidlo, ktoré by upravovalo definíciu medzinárodného práva. Tento nedostatok sa snažila odstrániť veda medzinárodného práva prinášajúca viaceré viac či menej podrobné definície, ktoré však nie sú záväzné. Medzi najjednoduchšie patrí tá, podľa ktorej medzinárodné právo je súbor právnych pravidiel upravujúcich vzťahy medzi štátmi a inými subjektmi medzinárodného práva. Napriek stručnosti vystihuje dve základné skutočnosti charakteristické pre súčasné medzinárodné právo verejné, a to že ide o súbor

právnych pravidiel (ktorých rešpektovanie je vynútitelné prostredníctvom individuálnych alebo kolektívnych sankcií) a že upravuje nielen vzťahy medzi štátmi, ale aj medzi inými subjektmi medzinárodného práva. Nedostatok záväznej definície medzinárodného práva však nebránil štátom a ani subjektom v tvorbe jeho pravidiel a ani v praktickom uplatňovaní existujúcich pravidiel. Táto definícia neobsahuje predmet úpravy jednotlivých právnych pravidiel, pretože ich považuje za pravidlá medzinárodného práva v dôsledku toho, že sa uplatňujú vo vzťahoch medzi štátmi alebo inými subjektmi medzinárodného práva (bez ohľadu na predmet ich úpravy).

2.2 PREDMET ÚPRAVY MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

Predmetom úpravy bývajú vo vnútroštátnych právnych poriadkoch špecifické spoločenské vzťahy a predmetom právnych odvetví celé kategórie spoločenských vzťahov, ktoré sa osobitnými znakmi odlišujú od spoločenských vzťahov iného druhu. Na rozdiel od vnútroštátneho práva predmet úpravy medzinárodného práva nemôžu určovať zákonodarné orgány štátov, pretože predstavuje výsledok zhodnej vôle najmenej dvoch jeho subjektov. V dôsledku toho je jeho tvorba a zisťovanie obsahu zložitejšie ako vo vnútroštátnom práve. Medzinárodné právo výslovne (napr. definíčne) neustanovuje, čo treba považovať za predmet jeho úpravy. Táto osobitosť vyplýva z toho, že predmet medzinárodného práva by bolo možné definovať len prostredníctvom spoločnej a súhlasnej vôle jeho subjektov, pričom k takémuto prejavu vôle nedošlo. Definíciou predmetu úpravy medzinárodného práva by štáty záväzne ustanovili, ktoré oblasti vzájomných vzťahov sa môžu alebo nemôžu stať obsahom medzinárodného práva, v dôsledku čoho by dochádzalo k jeho obmedzeniu *ratione materiae*. Keďže štáty si chcú v tejto otázke ponechať voľné ruky, o takéto obmedzenie nemajú záujem, „obsahová“ definícia predmetu medzinárodného práva v ňom logicky absentuje.

O predmete úpravy medzinárodného práva sa dozvedáme empiricky, skúmaním obsahu jeho pravidiel, t. j. medzinárodnej zmluvy a medzinárodnej obyčaje. Hoci v medzinárodnom práve možno zaregistrovať brzdy alebo obmedzenia aj pokiaľ ide o predmet úpravy, sú vyvolané inými skutočnosťami ako definíciou jeho predmetu. Z uvedených dôvodov sa najčastejšie používajú definície medzinárodného práva odvolávajúce sa na subjekty, medzi ktorými sa

uplatňujú jeho pravidlá. To, čo sa právne záväzným spôsobom uplatňuje medzi jeho subjektmi, sa považuje za pravidlá medzinárodného práva a ich obsah tvorí predmet jeho úpravy. V praxi sú štáty (ako pôvodné právotvorné subjekty) v zásade neobmedzené v rozhodovaní, aké otázky upraví pravidlami medzinárodného práva, v akom rozsahu a ako podrobne. Žiadne obmedzenie neexistuje, ani ak ide o právnu formu, v ktorej sa upraví ich práva a záväzky, t. j. medzinárodnou zmluvou alebo obyčajou, hoci výhody zmluvnej úpravy sú nesporné. S rastúcou zložitou a komplexnosťou medzinárodných vzťahov, ako aj ich globalizáciou, ktorá si vyžaduje intenzívnu medzinárodnú spoluprácu štátov, narastá počet otázok a vzťahov, ktoré sa stávajú predmetom medzinárodnoprávnej úpravy. Medzinárodné právo je v súčasnosti nielen nevyhnutným, ale už aj nezastupiteľným prostriedkom spolupráce štátov pri riešení globálnych problémov (ochrana životného prostredia, odzbrojenie, úprava činnosti štátov v kozmickom priestore).

Predmet úpravy medzinárodného práva v priebehu historického vývoja obsahovo narastal, ale súčasne sa aj vnútorne diverzifikoval, napríklad v závislosti od existencie rôznych subjektov medzinárodného práva. Uvedené sa týka medzinárodných medzivládnych organizácií (ako odvodených subjektov medzinárodného práva), pretože ich normotvornou činnosťou sa do medzinárodného práva tvoreného štátmi včleňuje právo medzinárodných organizácií, pričom počet zmlúv, stranami ktorých sú medzinárodné medzivládne organizácie, neustále narastá. Táto skutočnosť potvrdzuje, že štáty považujú tento spôsob spravovania otázok medzinárodného záujmu za perspektívny. Predmet úpravy medzinárodného práva sa preto v súčasnosti nenaplní len normotvornou aktivitou štátov, ale aj medzinárodných medzivládnych organizácií. S rastúcim počtom medzinárodných medzivládnych organizácií sa štáty medzinárodného spoločenstva „vzdávajú“ možnosti úpravy tých vzťahov, ktoré sú uvedené v ich štatútoch, takže táto téma sa stáva predmetom normotvornej aktivity medzinárodných organizácií.

Obmedzenie predmetu medzinárodného práva

Prvé obmedzenie, ktoré možno vo vzťahu k predmetu medzinárodnoprávnej úpravy zaregistrovať, spočíva v existencii a výklade pojmu „veci patriace do vnútornej právomoci štátov“. Určité kategórie otázok a vzťahov (štátne občianstvo, vzťahy štátu k štátnym občanom, trestné právo) štáty naďalej považujú za predmet úpravy vnútroštátneho a nie medzinárodného práva. Otázka, či